

Ett bondeår i Österbotten när seklet var ungt

Av Alfred Malmberg

När den sista rovan var upptagen och när slagan hade tystnat, började förberedelserna för ett nytt bondeår, så kan man uttrycka sig.

Nu sätts plogen i jorden och spaden plockas fram, så var det när seklet var ungt även om plogen då hette ”vänderet” och spaden mestadels var gjord av trä. Endast nedersta delen var järnskodd. Först plöjdes stubbåkrarna samt potatis- och rotfruktslanden, sedan gräsvallarna varvid risten plockades fram och kördes med den ena hästen. Efter kom den andra hästen med vänderet, och ibland kunde den som körde risten få bannor om inte bredden på tiltan, plogfåran, var lika stor.

När plöjningen var klar tog man till spaden, den gamla järnskodda hade så småningom bytts ut mot den mera arbetsvänliga stålspaden. Nu började rensningen av de många öppna diken. Eftersom tegarna oftast var smala efter de många skiftesuppdelningarna, så ville man göra ett snyggt arbete. Därför spände man ut linor att dika längs med, och detta arbete kunde ta upp till ett par veckor.

Sedan kylan slagit till begynte man köra hem grus för nästkommande års behov. Gårdarna var tilldelade utmärkta lotter utifrån hemmanens storlek. Då vägen till grustagen var över en mil lång hann man inte med mer än ett lass per dag. Detta var ett arbete som man tog till innan vintern kom och när det blev någon dag över. Det fanns ju en hel del mindre arbeten som utfördes före jul. Bland annat skulle tolv stycken facklor göras i ordning för att tändas under jul- och nyårshelgerna. Facklorna gjordes ca tre meter långa och sattes att torka på de båda åsarna som gick tvärs över storstugan. Där fick de samsas om utrymme med brödspetten. Under mellandagarna blev det inte mycket uträttat, djuren skulle ha sin tillsyn och något hölass blev kanske hemkört.

Vinterhuggningen

När marken hade frusit och snön kommit blev det full fart i skogen efter trettondagen. Eftersom vägen till skogen var över en mil var det till att ge sig av i ottan. Eftersom det var fråga om ved högg man fyrameterslängder, som lastades på stöttingar-



Alfred Malmberg 1933

na (kalkarna) och kördes hem. Sedan man ätit gick man åter ut och sågade upp veden i eneterslängder, klöv den och travade upp den. Så fortsatte man till dess att årsbehovet var fyllt. Sedan kom turen till huggandet av stängselvirke och lite timmer till sågen för gårdens behov av bräder.

Sedan detta var undanstökat skulle hölagret köras hem från de många små ladorna ute på åkrarna. Likaså skulle rotfrukterna till djuren forslas hem från stukorna. Efter det var det dags för gödselstaden som svämmade över, och det var inte det lättaste eftersom den oftast var bottentjälad. Det var bara att hugga in med järnspektet. Så småningom var gödseln utkörd till utskiftena.

Ibland kunde det bli körningsarbeten ute i skärgården, och då låg man över hos någon av de bofasta fiskarfamiljerna under utkörningen av de olika sortimenten av kastved, massaved och timmer. Vägen dit ut var ca 1,5 mil och under helgerna åkte man hem för att proviantera.

I och med detta hade våren börjat göra sig påmind och därmed var det tid att börja göra i ordning det tidigare hemkörda stängselvirket till gärdesgårdarna. Till gärdesgårdarna längs vägarna klöv man vid någon cirkelsåg. Detta virke spikades på stolpar och sattes inte så tätt för att inte hindra snöplogningen på vintrarna. Störrar till övriga gärdesgårdar och till störrar barkades och spetsades.

Om tiden medgav kunde man åter ge sig av till skogen eller skäret och hugga kastved för kommande års behov. Denna ved travades upp i skogen och fick torka över sommaren. Mot hösten täckte man över med granris och följande vinter kunde man köra hem stora lass och trava in direkt i vedboden.

Vårbruket

När våren gjort sitt intåg på allvar såg man över de få redskapen. Utsädet rensades och så snart tjälén gått ur jorden spridde man den uppkastade dikesjorden från höstdikningen över tegarna. Dikesrenarna flåhackades (gräftades) och torvhacken togs fram för en grovhackning av torven. När jorden var tillräckligt urtorkad spändes hästen för rullharven och en finfördelning av det övre jordlagret företogs.



Hemgården i Pärigränden med familjen 1932.

När detta var klart togs den lilla fjäderharven fram som jämnade ut och fördjupade såbädden. Sedan var det klart för vårsådden. Såvackan hängdes under bröstkorgen, fylldes med säd och så började den andaktsfyllda sådden. Sedan säden spritts över tegarna spändes hästen för slätharven, som bestod av en träram genomslagen med ca 15 cm långa, fyrkantiga järnpinnar.

Med denna harv myllades säden och såbädden utjämnades. Avslutningsvis spändes hästen för den gamla trävälten, som var försedd med en träbänk som man satte sig på och med ett barn på varje sida så att jorden skulle bli ordentligt tillpackad.

Nu var det dags för potatissättningen. Sedan jorden gödslats och brukats körde man med alet (årdret) upp fåror. Sedan tog man en låda med den förgrodda potatisen och en gräffa (hacka) i den högra handen för att göra små gropar för potatisen och efteråt släta till jorden med lådan man drog efter sig. Efter rotfruktsådden var vårbruket undanstökat.

Efter vårbruket skulle stängslet runt beteshagar-na ses över, och så kom den stora dagen då djuren släpptes ut. Det blev en lustiger dans ut över åk-rarna, men så småningom lugnade de ned sig och började smaka på det färska fodret. Om våren varit normal blev det nu en lite lugnare period. Visser-ligen skulle trädan skötas, men det var inget som jäktade på. Hade man däremot tänkt täckdika trä-deså kern, hämtades teknikern ut, avvägde lutning-en och pålade ut var diken skulle placeras utifrån den uppgjorda planen.

Nu fick man äntligen tid för något man sett fram emot, möjligheten att åka ut till skäret för att fis-ka ”ienjesfiska”, den saltfisk man behövde till den kommande höbärgningen. Efter den långa vintern och det jäktiga vårbruket var just detta avbrott nå-got efterlängtat, och om vädret var bra och fiske-lyckan god blev det pricken över i. Nu kunde man se fram mot den stundande höbärgningen med till-försikt.



Gården som Alfred och Jenny Malmberg byggde i Vias 1934–1935.

Höbärgningen

Om växtligheten på vallarna varit normal, brukade slåttern börja en till två veckor efter midsomma-ren. Det gällde att få in så mycket som möjligt i ladorna innan fruntimmersveckan. I stort sett var väl arbetsgången likartad i Öster- och Västerbot-ten. Man slog gräset med slåtermaskin på kvällen, steg upp tidigt nästa morgon för att med lie slå ur diken medan morgonfukten låg kvar i gräset. Sen var det dags för morgonmålet, ut igen för att räfsa ur diken och så snart daggen gått ur var det dags att bredda i det slagna gräset med handräfsor. Detta var innan bruket av hövändare kom igång.

Gräset fick sedan ligga och torka till fram på efter-middagen, då man kopade upp det. Kopningen gick så till, att man ställde sig i en lång rad bredvid var-andra över teger, räfsade ihop ett lagom fång gräs, gjorde en boll av det med ett lufthål tvärs igenom för att luftväxlingen snabbare skulle torka ur gräset.

Sedan morgondagen gått ur nästa dag bredde man ut koporna med handräfsa och på eftermidda-gen kunde man köra in höet i ladorna. Detta skedde med en släpa eller släpräfsa gjord av trä. Utanför ladan stod en man och makade in höet, inne stod en annan som makade ut det jämnt, och sedan skulle de äldre barnen på gården trampa och maka höet mot väggarna, ett arbete som inte var så omtyckt då ladorna ofta var små och trånga och det blev varmt och dammigt.

Sedan klövern börjat användas i vallfröbland-ningarna blev torkningen av höet annorlunda. Sam-tidigt kom också de första hövändarna och med dem körde man till dess att höet var halvtorrt varefter det lades upp på störrar. På det viset blev torkningen långsammare och man kunde undvika bladför-lus-ten på klövern, vilket skulle ha blivit följderna om man torkat färdigt på marken. Samtidigt var också höet mera skyddat under höbärgningen.

Tiden mellan slåttern och spannmålsskördens utnyttjades till den planerade täckdikningen, som

blev allt vanligare sedan staten börjat betala bidrag till detta ändamål. Eftersom terrängen är mycket platt i Österbotten blev det ett tungt och arbetskrävande företag med stamdiken upp till 2300 meter långa. För att undvika alltför mycket grävningsarbete gjordes diken så smala som möjligt. Man dikade stående sidvänd och det var mycket besvärligt då diken i nedre änden kunde bli upp till 1,5 meter djupa.

Skörden

Ca 1 månad efter höbärgningen började spannmåls-skörden om vädret varit gynnsamt. Då ville man gärna ha lite extra arbetskraft eftersom all skörd skedde med skära och var tidskrävande. Så småningom kom man på att sätta en grind på slättermaskinen, och då kunde man med hjälp av en liten räfsa släppa ut en lämplig mängd avskuren säd till ett band (kärve).

Rågen skars dock alltid för hand och tröskades med slaga för att halmen skulle kunna användas som täckhalm till taken. Vår säd tröskades först med ett litet tröskverk som drogs från en hästvandring. Senare kom de större tröskverken som drevs med en fotogenmotor. Därefter var det dags för potatis- och rotfruktsskörden, och när den är över har åter ett bondeår gått ut.

Kontakter med staden

De produkter man fick över till försäljning fördes in till närmaste stad, Vasa. Under året kördes kontinuerligt mjölk i fyraliters bleckhinkar den nära fem mil långa vägen till stan. Man måste ge sig iväg vid niotiden på kvällen för att vara framme vid fem-sextiden på morgonen. Då kom fabriksarbeterskorna ut och köpte mjölk innan de begav sig till sina arbeten.

För att få ihop ett mjölklass lånade man av granarna och lämnade motsvarande mängd när det var deras tur att köra. Sedan man gjort eventuella affärer i Vasa började den långa återresan och totalt tog hela resan nära ett dygn. Vintertid blev vägen 1,5 mil kortare, eftersom man kunde åka över havsfjärdarna som var tillfrusna.

Så hade ett bondeår nått sitt slut i början av det här seklet och det följdes av ytterligare ett 15-tal innan det blev dags att bryta upp från Finland för att gräva nya diken och så nya tegar i Sverige.

Det blev många lyckliga bondeår med min livskamrat, både i Österbotten och i Gästrikland. Med facit i handen kan jag tryggt säga, att om jag fick börja om mitt liv skulle det bli på samma sätt och ställe. Det har varit år fyllda med hårt arbete, men livet har aldrig blivit tråkigt, ty arbetet har hela tiden varit omväxlande. Och de kroppskrafter som en gång byggdes upp i den Österbottniska myllan har räckt genom livet.

Alfred Malmberg

Alfred Malmberg föddes i *Pärisgrände* den 28 april 1912, som det yngsta av fyra syskon, föräldrarna var Johannes och Johanna Malmberg. Han gifte sig med Jenny Nyberg, född 13 januari 1912, och tillsammans fick de en son och en dotter, som är bosatta i Sverige. Alfred och Jenny dog båda år 2003 i Torsåker, Sverige.



Familjen Malmberg år 1948: Jenny, Ulla-Maj, Bengt och Alfred.

Pärisgränden före utflyttningen 1907. Johannes Malmbergs hus tredje från vänster.



(1) (2) (3) (4) (5) (6)

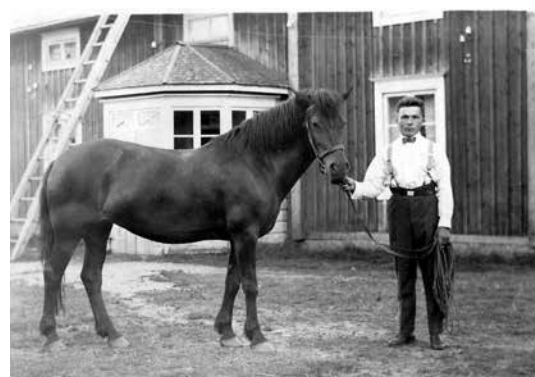
Pärisgränden (*Pärisgreände*) i **Övermalax**. Foto: möjligen Karl Emil Johansson (1877–1909), fotograf och lärare i Havras. Bilden är tagen före utflyttningen 1907. Gårdarna står längs ån; bilden är tagen från Havras-sidan. Gårdarna från vänster: (1) *Päris-Hannesas* (Israel Perjus), flyttades inte; (2) *Päris-lischrelas* (Israel Perjus). Bröderna Isak, Johannes och Israel Perjus flyttade till Långåminne och antog senare namnen Sjöblom, Friberg och Blomkvist. (3) *Päris-Jässas* (Johannes Malmberg), tidigare *Kaalas* efter Karl Perjus (dottern gifte sig Malmberg). (4) Gården med gaveln mot betraktaren: troligen *Jåpnasch-Gåmmi* (Isak Thure); gården flyttades till Långåminne (Emil Hyöty har bott i den). I de mindre stugorna i mitten av bilden och i några som inte syns har enligt vad som berättas bott *Hindäsches* Jåon, Maria Hinders, Fredrikas, *Päris-Baatas*, *Jåpnasch-Danjel* och troligen ännu några. Den lilla stugan med gaveln mot ån byggdes 1906 och där bodde Gustaf Lehto med familj till 1925 då familjen Båtman flyttade dit. Nästlängst till höger (5): *Jåpnasch* (Tuure). Därifrån flyttade Johannes till Långåminne och behöll efternamnet Tuure, medan brodern Wilhelm flyttade till Nymansbacken och tog namnet Vest. Gården längst till höger (6): *Masus*. August och Anna-Lisa Svarvar, som var föräldrar till Jan Thure. – Idag (2019) finns bara Malmbergs och nybyggda Kansas gårdar kvar i gränden. Gränden finns med andra ord inte längre. – Originalbilden ägs av Bengt Malmberg, Sverige.



Johannes och Edit Sjöbloms gård 1989 i *Pärisgreände*. Alfred Malmbergs födelse- och hemgård. Idag (2019) har gården en ny ägare som inte hör till släkten Perjus - Malmberg - Sjöblom.



Edit och Johannes Sjöblom



Johannes Sjöblom framför släktgården i Långåminne.



Johannes och Edit Sjöbloms gård i *Pärisgreände* 1989.



Johannes och Edit Sjöbloms gård 1989.



Wilhelm Israelsson Malm-Malmberg
(1842–1918)



Johannes Wilhelmsson Malmberg (1875–1951) med
hustru Johanna Jakobsdotter Masus med barnen
Johannes f. 1908, Edit f. 1910 och Alfred f. 1912.

Ansedel för Anna Lisa Carlsdotter **Perjus**. Född 1854-10-20

Anna Lisa Carlsdotter Perjus. Född 1854-10-20 på Perjus, Övermalax.
Död 1888-06-17 på Perjus, Övermalax.

Levnadsbeskrivning

Far Carl Eriksson **Perjus**. Född 1826-03-05 på Perjus, Övermalax.
Död 1906-07-09 i Malax.

Mor Johanna Danielsdotter **Smeds**. Född 1827-05-04 på Smeds, Övermalax.
Död 1919-02-27 på Perjus, Övermalax.

Gift 1874-06-19 i Malax med
Wilhelm Israelsson **Malm – Malmberg**. Född 1842-02-03 på Orre, Yttermalax.
Död 1918-05-20 på Perjus, Övermalax.
*Far: Israel Jonasson Malm – Malmberg. Född 1811-02-05 i Malax.
Död 1850. Skräddare, torpare på Orre.
Mor: Eva Cajsa Abrahamsdotter Öberg.
Född 1810-01-21 i Malax. Död 1862-07-13 i Malax.*

Barn

Johannes Wilhelmsson **Malmberg**. Född 1875-03-16 på Perjus, Övermalax.
Död 1951-10-29 på Perjus, Övermalax.

*Gift 1906-06-17 i Malax med Johanna Jakobsdotter Masus.
Född 1874-04-19 på Masus, Övermalax. Död 1949-12-27 på Perjus, Övermalax.*

Anna Sofia Wilhelmsdotter **Malmberg**. Född 1877-01-02 på Perjus, Övermalax.
Gift 1897-11-06 med Henrik Johansson Poola. Född 1873-09-07 på Poola, Laihela.

Erik Wilhelm Wilhelmsson **Malmberg**. Född 1879-10-04 på Perjus, Övermalax.
Död 1908-01-27 i Amerika.

Karl Emil Wilhelmsson **Malmberg**. Född 1881-11-25 i Malax. Död 1882-10-07 i Malax.

Johanna Karolina Wilhelmsdotter **Malmberg**. Född 1883-05-03 på Perjus, Övermalax.
Död 1968-09-28 Michigan, Amerika.
*Gift i Amerika med Erik Henrik Gabrielsson Stortors. Född 1875-12-01 på Stortors,
Övermark. Död 1955 i Amerika.*

Vendla Maria Wilhelmsdotter **Malmberg**. Född 1885-09-19 på Perjus, Övermalax.
Död 1893-09-20 på Perjus, Övermalax.

Alfred Wilhelmsson **Malmberg**. Född 1888-05-07 på Perjus, Övermalax.
Död 1888-05-19 på Perjus, Övermalax.

Ansedel för Johannes Wilhelmsson Malmberg. Född 1875-03-16

Johannes Wilhelmsson Malmberg. Född 1875-03-16 på Perjus, Övermalax.
Död 1951-10-29 på Perjus, Övermalax.

Levnadsbeskrivning

Far Wilhelm Israelsson **Malm - Malmberg**. Född 1842-02-03 på Orre, Yttermalax.
Död 1918-05-20 på Perjus, Övermalax.

Mor Anna Lisa Carlsdotter **Perjus**. Född 1854-10-20 på Perjus, Övermalax.
Död 1888-06-17 på Perjus, Övermalax.

Gift 1906-06-17 i Malax med Johanna Jakobsdotter **Masus**. Född 1874-04-19 på Masus,
Övermalax. Död 1949-12-27 på Perjus, Övermalax.
*Far: Jakob Eriksson Masus. Född 1846-02-27 i Malax. Död 1888-07-13 i Malax.
Mor: Anna Kajsa Johansdotter Sten. Född 1845-03-28 i Malax. Död 1903-03-20 i Malax.*

Barn

Johan Wilhelm Johannesson **Malmberg**. Född 1906-10-27 på Perjus, Övermalax.
Död 1906-11-02 på Perjus, Övermalax.

Johannes Wilhelm Johannesson **Malmberg**. Född 1908-03-22 på Perjus, Övermalax.
Död 1992-02-09 i Surahammar, Sverige.
*Gift 1:o 1931-03-29 med Anna Alina Fredriksdotter Fredman. Född 1907-09-23 i Pörtom.
Död 1939-04-27 i Vasa.
Gift 2:o 1940-12-29 med Edit Valdine Johansdotter Högdahl. Född 1911-11-08 på Högdahl,
Pörtom. Död 1993-11-17 i Surahammar, Sverige.*

Edit Elisabet Johannesdotter **Malmberg**. Född 1910-03-12 på Perjus, Övermalax.
Död 1997-11-30 i Malax.
*Gift 1932-05-29 i Malax med Johannes Perjus - Sjöblom. Född 1906-12-30 i Malax.
Död 1988-11-17 i Malax.*

Oskar **Alfred** Johannesson **Malmberg**. Född 1912-04-28 på Perjus, Övermalax.
Död 2003-12-09 i Torsåker, Sverige.
*Gift 1935-08-11 i Malax med Jenny Linnea Nyberg. Född 1912-01-13 i Malax.
Död 2003-01-19 i Torsåker, Sverige.*



Alfred Malmberg (1912–2003)

Förteckning över hemmanshandlingar, Perjus hemman

- 1 16/9 1842 Lagfartsprotokoll, Johan Staffansson Perjus
- 2 10/4 1843 --"-- --"-- och Johan Knöös
- 3 21/10 1843 Häradshövding Gumeus' utslag i lagfarten
- 4 31/1 1853 Skuldbrev till A R Chydenius från John ErikJohansson Pilkar
- 5 9/11 1853 Köpebrev
- 6 22/11 1853 Lagfartsprotokoll
- 7 30/11 1854 Lagfartsprotokoll
- 8 3/2 1854 Köpebrev
- 9 16/12 1854 Fastebrev, Johan Abrahamsson Erikus
- 10 4/9 1855 Häradsrättsprotokoll, Israel Johansson Hinder
- 11 26/1 1858 Resolution ang krav på förklaring Karl Eriksson Perjus
- 12 30/10 1860 Köpebrev för Karl Eriksson Perjus m hustru
- 13 16/10 1861 Lagfartsprotokoll --"--
- 14 11/4 1862 Fastebrev --"--
- 15 2/4 1862 Lagfartsprotokoll --"--
- 16 28/4 1868 Notering i 1869 års mantalslängd Erik Eriksson Perjus och K E P
- 17 2/9 1870 Lagfartsprotokoll, Kar Eriksson Perjus
- 18 2/2 1870 Lagfartsprotokoll
- 19 14/9 1870 Häradsrättsutslag
- 20 13/8 1882 Stämning av Karl Eriksson Perjus (FAhlur och Jonas o Johan Isaksson
- 21 19/7 1888 Bouppteckning efter Annalilja Karlsdotter Perjus
- 22 28/2 1890 Överlåtelse av egendom tills vidare till Wilhelm Malmberg av KEP
- 23 17/8 1897 Utarrendering av jord till Wilhelm Israelsson Malmberg
- 24 13/9 1897 Protokoll över inteckningsärend
- 25 4/2 1899 Protokoll över stämning av Israel Isaksson Perjus
- 26 25/4 1901 Auktionsprotokoll: Karl Eriksson Perjus
- 27 4/8 1909 Sytningskontralet för Karl Eriksson Perjus' måg Wilhelm Malmberg
- 28 21/9 1909 Inteckningsprotokoll för Wilhelm Malmberg
- 29 14/4 1930 Högsta Domstolens utslag ang storskiftesregleringen 1909

Förteckningen är uppgjord av Bengt Malmberg.

De vi under tecknade Karl Eriksson Perjus, och
hustru Johanna Daniels dotter, denna dag upp tecknat
och för soldt vårt ägande för sexton $\frac{3}{16}$ dls mantal
af Perjus skattehemman N: 37. i öfver Malax by.
Så har vi i från nämnda hemman förbehållit och
belingat för vår Måg, Wilhelm Sörvalden Malm-
berg, hvilken i gården medlagdt en längre tids
trogen tjänst, följande ärliga Syttnings förman-
ner nämligen

N: 1. Förbehålles ett häktobiter familj öter (h. k. l. 50
tu) Spannmål hufsten Rång och andra hufsten Korn,
väl rengjord från damm maller och slod såd

N: 2. Fyra (4) h. l. Potatis,

N: 3. Sex (6) Skrinat godt och väl bergat högr,
af alla sorter hemman af stäng kastar. (35)
metriska pund i skrinat, samt ett band hufsten

N: 4. Sex (6) Metriska famnen fördig huggen och hem-
kör blandad i stället för kött fisk, Tabak,
salt, lampolja, kaffe och socker, med mera ut-
gifves, ärligen tjugo fem (25) Tnf. Samt i stället
för dett under N: 1 upptagna knappa Spannmålet
utgifves ärligen fyrtio (40) Tnf.

N: 5. Rumm för Matutbergskreatur, vid sommar-
vist, samt bete för hans kreatur der bonden betar
sina femte häst och åkdon till kyrka och nödi-
ga resor, sålunda förbehållit som härmed beslyr.
Läs Malax den 19^{de} april 1901.

Karl Eriksson Perjus, hustru Johanna Daniels dotter

*

*

Med föregående Systerings kontrakt förklarar vi oss
nöjda. Samt anmärkes att denna Systerings ej utgår, förr
än ett af Måharna Perjus, som och är systerings
tagare äfrån detta hemman af lidit dag som öfver
Johannes Malmberg

Wilhelm Malmberg,
för egen del, och a Erik
Wilhelm Malmbergs
vägnar enligt fullmakt.

✕

Berättnar

Johannes Paxel. Johan Perjus
af Söte. Ew

Då numera Erik Wilhelm
Malmberg försått sitt $\frac{3}{32}$ man-
tal af förmånnade Perjus $\frac{3}{16}$ mantal
till oss förbinda vi oss till utbe-
talning af ann de i detta kontrakt
uppräknade förmånnar till vår
fader och svärfader samt till de
honom att utän vårt vidare hörand
och på vår bebestnad löka, och
vinna inteckning uti vårt ägande
 $\frac{3}{32}$ mantal af Gården Perjus skal
tehemman af de af N^o 37 i Gården
lägs by till säkerhet för sina
systeringsförmånnar, hvilket

med våra namns underskrifvande
i vittneens närvaro bekräftas.

Malax, den 4 August 1909.

Johannes Malmberg. Johanna Jakobs Datter

Bevittna:

M. Mänter
a/s

Johan Perjus
rh